

فردوسی پژوهی

(مجموعه مقالاتی به قلم گروهی از نویسندگان)

(دفتر اول)

به کوشش
دکتر منوچهر اکبری

خانه کتاب
تیر ۱۳۹۰

سرشناسه: اکبری، منوچهر، ۱۳۳۵ - گردآورنده
عنوان و نام پدیدآور: فردوسی پژوهی (مجموعه مقالاتی به قلم گروهی از نویسندگان) / به کوشش
منوچهر اکبری
مشخصات نشر: تهران: خانه کتاب، ۱۳۹۰
مشخصات ظاهری: ۵۷۶ ص.
فروست: خانه کتاب؛ ۲۶۸
یادداشت: کتاب حاضر به مناسبت پاسداشت مقام شامخ حکیم طوس تدوین شده است
موضوع: فردوسی، ابوالقاسم، ۳۲۹-۴۱۶ ق. شاهنامه - نقد و تفسیر
موضوع: فردوسی، ابوالقاسم، ۳۲۹ - ۴۱۶ ق. شاهنامه - نقد و تفسیر - مقاله‌ها و خطابه‌ها
موضوع: شعر حماسی - تاریخ و نقد - مقاله‌ها و خطابه‌ها
رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۰ م ۸ الف / ۴۴۹۵ PIR
رده‌بندی دیوبی: ۱ / ۲۱ فا ۸
شماره کتابشناسی ملی: ۲۳۹۳۶۸۵

۲۶۸

خانه کتاب

عنوان کتاب: فردوسی پژوهی (مجموعه مقالات به قلم گروهی از نویسندگان)

به کوشش: دکتر منوچهر اکبری

(استاد زبان و ادبیات فارسی دانشگاه تهران)

ناشر: خانه کتاب

صفحه‌آرایی و هروفچینی: نسترن حاجی‌زاده سابق

ناظر چاپ: رحمان کیانی

نوبت چاپ: اول، تیر ۱۳۹۰

شمارگان: ۱۵۰۰ نسخه

قیمت: ۱۱۵۰۰ تومان

شابک: ۳ - ۰۲۳ - ۲۲۲ - ۶۰۰ - ۹۷۸

نشانی: تهران، خیابان انقلاب اسلامی، بین خیابان فلسطین و صبای جنوبی، شماره ۱۰۸۰، خانه کتاب

کدپستی: ۱۳۱۷۵، تلفن بخش توزیع: ۸۸۳۴۲۹۸۵، دورنگار: ۶۶۴۱۵۳۶۰

فهرست مطالب

۷	دیباچه
۱۱	خلاف آمد عادت در شاهنامه پژوهشی / دکتر سجاد آیدانلو
۲۱	تقدیر و سرنوشت در شاهنامه / دکتر حسن ابراهیمی
۳۱	ابیات شاهنامه در راحة الصدور و ایاله سرور / دکتر منوچهر اکبری، علی غلامی
۵۳	فردوسی و خلاقیت‌های حماسی در شاهنامه / دکتر نصرالله امامی
۶۷	بررسی و تحلیل آموزه‌های شاهنامه حکیم فردوسی / دکتر بشیری
۷۷	جام حکمت‌نما در شعر فردوسی / دکتر جلیل تجلیل
۸۷	تأثیر شاهنامه فردوسی در آثار حماسی غرب / دکتر احمد تمیم‌داری
۱۰۹	نقدی بر نسخه خطی نویافته از شاهنامه فردوسی / دکتر عزیزالله جویی
۱۱۹	تفسیری دیگر از داستان بیژن و منیژه / دکتر علیرضا حاجیان‌نژاد، طیبه جعفری
۱۳۷	علی‌نامه و شاهنامه / دکتر حسن حدادی
۱۵۱	استراتژی نظامی فردوسی در جنگ‌های مازندران و هاماوران / دکتر آسیه ذبیح‌نیا غمرازی، حسین بردخونی
۱۷۹	درآمدی بر عناصر داستان در حماسه رستم و اسفندیار / دکتر محمود رضایی دشت ارزنده
۱۹۵	پسرکشی در شاهنامه فردوسی / دکتر احمد رضی، مجتبی محمدنیا
۲۱۳	بررسی و تحلیل مبانی اخلاقی در وصایای شاهنامه فردوسی / دکتر غلامعلی زارع، منیژه زمردی
۲۳۹	عناصر هم پیوند با جاودانگی کیخسرو / دکتر حمیرا زمردی
۲۵۳	حقیقت‌نویسی فردوسی / دکتر برات زنجانی
۲۶۷	عصیان در شاهنامه و زیرساخت‌های اساطیری آن / دکتر قدمعلی سرامی، لقمان سهرابی
۲۸۹	هنر شاعری و دیدگاه‌های نظری و عملی فردوسی درباره شعر / دکتر محمودرضا صالحی مازندرانی
۳۱۳	همای چهرزاد مقتدرترین و مظلوم‌ترین زن شاهنامه / دکتر اسحاق طغیانی
۳۳۵	رام بریزن در شاهنامه فردوسی و مقام بیدخش در عصر ساسانی / دکتر فرزین غفوری
۳۴۳	فردوسی و کرامات اولیاء / دکتر نقی فلاح‌نژاد
۳۵۷	مبانی کشورداری و شهریاری در شاهنامه / دکتر محمود فولادی

- ۳۷۸ دُوزان تحلیل نمادپردازی فردوسی میان بلاغت و هرمنوتیک/ دکتر قبادی
- ۳۹۵ نگاهی تاریخی- جغرافیایی به مراکز حکومتی / دکتر خاور قربانی
- ۴۱۷ تحلیل ساختاری «سوغنامه سیاوش» بر مبنای.../ دکتر فاطمه کویا
- ۴۴۱ کیخسرو عالی‌ترین نماد حماسی- اسطوره‌ای و.../ دکتر محبوبه مباشری
- ۴۵۹ ریشه‌های ادبی / دکتر محمد مجوزی
- ۴۹۳ داستان زال به روایت فردوسی و سهروردی/ دکتر فاطمه مدرسی
- ۵۱۳ نگرشی بر ارزش‌های انسانی در شاهنامه فردوسی و.../ دکتر نسرين مظفری
- ۵۴۳ در گریز از مارهای ضحاک/ دکتر اسدالله نوروزی
- ۵۴۹ داد و دهش در شاهنامه فردوسی/ دکتر عبدالله واقع‌عباسی، نسرين غلامی

به نام خدا

دیباچه

نکوداشت شاهنامه و تکریم از فردوسی یقیناً در بزرگداشت یک کتاب و شخص خلاصه نمی‌شود. پرداختن به شاهنامه پرداختن به کتابی است که آزادمردی سرشار از عشق و مهر مام وطن به تدوین تاریخ زبان و فرهنگ آن از بستر شرح و تحلیل و تبویب و تنظیم آن در قالب شاهنامه پرداخته است.

شاهنامه از جهتی کتاب هویت فرهنگی زبان و ادب فارسی است. مردی موحد، خداترس، ولایی با دلی سرشار از مهر رسول خاتم و جانی شیفته علی(ع) رسالت هنری خود را در تنظیم این اثر ماندگار دانسته است. این که شاهنامه از پس بیش از ۸۰۰ سال هنوز بر تارک ادب حماسی جهان می‌درخشد رمزی است ناشناخته و اسراری است شگفت‌آور. شاهد بتوان با شرح موجزی از این راز پرده برداشت:

۱- صرف بیان حکومت پادشاهان و سرگذشت و سرنوشت آنان نمی‌تواند انگیزه خلق اثری چون شاهنامه باشد. چرا که فردوسی چندان گام جان از نان و نام شاهان شیرین نکرده بود. یک روز باغبانی و زراعت در طایران طوس را با تمام کاخ و امکانات دستگاه سلطان محمود غزنوی عوض نمی‌کرد. به‌دیگر زبان حکیم طوس شاعر شاهان روزگار خود نبوده است. ۲- بهاء دادن به عقل که در دیباچه شاهنامه به چشم می‌خورد از خردمندی و خردباوری فردوسی خبر می‌دهد خود گوید: «نخستین فطرت خرد آفرید». این مصرع دقیقاً ترجمانی شاعرانه و البته دقیق از این حدیث بلند و نورانی است که در اصول کافی به نام مبارک و فرخنده حضرت ختمی مرتبت ثبت است «اول ما خلق الله العقل» ۳- ثبت و جاودانه ساختن آداب و رسوم و معارف و فرهنگ و اندیشه و تجارب یک قوم در دوره تاریخی و بیان آنان بعنوان اصول هویت ملی- تاریخی. ۴- اگر کسی مدعی شود شاهنامه در ادب تربیتی و آداب تعلیم و تربیت کتابی است سرشار و غنی ادعای گزافه‌ای نیست، می‌توان موارد زیر را فقط در داستان رستم و سهراب بیان کرد:

- ۱- آداب دعوت و ملاقات با شاهزادگان.
- ۲- رعایت سابقه و خدمت و پیشینه درخشان.
- ۳- احترام به پدر و مادر.
- ۴- مشورت با پدر و مادر.
- ۵- قبول مشورت با افرادی بزرگتر و با تجربه‌تر.
- ۶- آداب استقبال از مهمان و کسانی که بر افراد وارد می‌شدند.
- ۷- بدرقه مهمان.
- ۸- دعوت و تکریم بزرگان و افرادی که سابقه خدمت داشتند در مجلس رسمی.
- ۹- انصاف در بیان صلاحیت‌ها و سوابق افراد حتی اگر در موضع مخالف ایستاده باشند.
- ۱۰- تامل و درنگ در تصمیم‌گیری‌های سرنوشت‌ساز، به‌دیگر زبان پرهیز از تعجیل در اظهار نظر.
- ۱۱- آینده‌نگری و عاقبت‌بینی.

۱۲- اعتراف به توانمندی و تخصص و اعتبار شخصیتی و تربیتی و جنگاوری افراد.

۱۳- رعایت امانت و صداقت در نقل گفته‌ها در روایات.

۱۴- سندی بر تاریخ دین‌باوری ایرانیان زیرا در تمام تصمیم‌های مهم قبل از اقدام به توسل و دعا و مناجات با خدا می‌پرداختند.

۱۵- دفاع از تمدن ایران در برابر تهاجم تورانیان که از دشمنان دیرپای ایرانیان بودند.

۵- شاید بتوان ادعا کرد شاهنامه دانشنامه‌ای است سرشار از اصول و مقررات جنگ، طراحی عملیات، محاصره، حمله، غافلگیری، شبیخون زدن به دشمن، هنر جنگ و جنگاوری، شکار و دفاع.

۶- شاهنامه برای هنر توصیف در ساحت حماسه، کتابی بی‌نظیر است. از هنرنمایی و قدرت خارق العاده حکیم طوس در این زمینه خبر می‌دهد. زیرا فردوسی صدها داستان از غم و شادی را به رشته تحریر درآورده است و بقدری دقت نظر و وسواس به خرج داده است که تلاعی و بازگفت مجدد آن صحنه‌های ذهنی و شاعرانه بسیار دشوار و ناشدنی است.

۷- در طرح داستان‌ها و ریختن شناسی یا ساختار داستان‌ها بقدری دقیق عمل شده است که پس از صدها سال نمی‌توان از جهت طراحی داستان و شخصیت، به فردوسی ایراد گرفت. داستان‌ها همگی با اصول داستان نویسی جدید تطبیق دارد، متن، اهداف، پی‌رنگ، تعلیق و نتیجه‌گیری را رعایت کرده است.

۸- شخصیت‌های داستانی بقدری کامل و بزرگ و سترگند که در مواردی به انسان کامل می‌مانند رستم را بقدری عزیز و پاک در شاهنامه نشانده است که شاعری بزرگ چون مولانا او را در بیتی نه معادل و همسنگ، که پیرو و مقلد علی(ع) می‌داند:

زین هم‌رهان سست‌عنصر دلم گرفت شیرخدا و رستم دست‌انم آرزوست

۹- نوع داستان‌پردازی از جنبه محتوی در این اثر بقدری بالاست که هیچ اثری از آثار حماسی جهان نمی‌تواند با او مقابله کند. از جمله داستان‌های رزمی، عامیانه، عاشقانه، شاعرانه، عارفانه، سیاسی اجتماعی و رمزی را در این اثر می‌توان نمونه آورد.

در این مقدمه بر سر آن نیستیم که به روش و تحلیل تمامی ابعاد و زوایای شاهنامه و حکیم طوس پردازیم، فقط به این مختصر بسنده می‌شود که اگر تنها هدف فردوسی پاسداری و جاودانگی و بقا و استمرار زبان فارسی باشد باز درخور تکریم و تجلیل و نکوداشت حتی صدها برابر این خواهد بود. فردوسی با تمام جانش می‌گوید:

برافکندم از نظم کاخی بلند که از باد و طوفان نیابد گرد

وظیفه دارد از معاون محترم فرهنگی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی جناب آقای بهمن درزی و مدیرعامل محترم خانه کتاب جناب آقای علی شجاعی صائین و معاون محترم فرهنگی خانه کتاب جناب آقای علی اوجبی و از همه کسانی که در مراحل دریافت و آماده سازی و صفحه‌بندی این مجموعه مقالات که برای پاسداشت مقام شامخ حکیم طوس به سفارش خانه کتاب تدوین شده است کمال تشکر را ابراز دارد.

از استادان فاضل که با قبول سفارش مقاله مرا در انجام این مأموریت یاری و معاضدت کردند و از خانم‌ها حاجی‌زاده و افشار که فرصت‌ها و ساعت‌های شخصی و خارج از ساعت اداری را به تایپ و صفحه‌بندی و بازخوانی و ویرایش مقاله اختصاص دادند تشکر می‌شود.

و من الله التوفیق

دکتر منوچهر اکبری

به نام آن که جان را فکرت آموخت

به گواهی منابع معتبر تاریخی، دانشمندان ایرانی در تمامی عرصه‌ها و ساحت‌های معرفتی چون ستارگانی درخشان پرتوافشانی کرده و کاروان اندیشه و خرد جهانی را به سوی مسیر تعالی و بالندگی رهنمون شده‌اند. واکاوی، بازخوانی، پژوهش، معرفی و گام زدن در جهان لایتنای اندیشه‌های این بزرگان به دلایل متعدد اهمیت دارد. از جمله:

۱. نسل جوان معاصر را در این آشفته بازار خودباختگی، غریزدگی و چالش تمدن‌ها و فرهنگ‌ها، با پیشینه طلایی خویش بیش از پیش آشنا می‌سازد؛ و باعث می‌شود او بخوبی دریابد که در هیچ جای دنیا و در هیچ مقطع تاریخی شخصیت‌های درخشان چون؛ فارابی، ابن‌سینا، خوارزمی، ابوریحان بیرونی، خواجه نصیرالدین طوسی، شیخ بهایی و... یافت نمی‌شود. بدین ترتیب با قدمی برافراشته در برابر دیگران خودنمایی کند و با نیرویی مضاعف به ابداع و نوآوری روی آورد و قله‌های دانش را یکی پس از دیگری فتح کند.

۲. اندیشه‌ها و آموزه‌های اندیشمندان مسلمان ایرانی پیشین، نه تنها در حوزه‌های علوم انسانی، بلکه به جرئت می‌توان گفت حتی در علوم کاربردی و محض (چون پزشکی، ریاضیات، شیمی، فیزیک و...) هنوز سخن‌های تازه، ناگفته و بکر دارد.

۳. انس و الفت، همدلی و همنشینی با متکلمان، فلاسفه، دین‌پژوهان، پزشکان، ریاضی‌دانان، مهندسان و... مسلمان پیشین ایرانی، توان پاسخگویی به برخی شبهات امروزی و یافتن راه حل شماری از معضلات کنونی را دوچندان می‌سازد و در یافتن روش حل مسائل، هر پژوهشگری را یاری می‌رساند.

بر این اساس مؤسسه خانه کتاب درصدد برآمد تا با یاری گروهی از اساتید حوزه و دانشگاه و پژوهشگران فرهیخته، مجموعه کتاب‌هایی را فراهم آورد و مخاطبان جوان و تشنه و جویای مشارف اصیل را با آراء، اندیشه‌ها و آثار دانشمندان بی‌نظیر این سرزمین زرخیز آشنا سازد.

آنچه پیش روی شماست، مجموعه مقالاتی است به قلم گروهی از پژوهشگران حوزه فردوسی‌پژوهی که به همت اندیشه‌ور گرامی جناب آقای دکتر منوچهر اکبری مهیا شده است.

با سپاس از یکایک کسانی که در به فعلیت رسیدن اثر حاضر سهیم بوده‌اند، امید داریم با انتشار این مجموعه گامی هرچند اندک در مسیر تحقق اهداف تعالی یاد شده برداشته باشیم.

علی اوجبی

۲۰ تیر ۱۳۹۰